

ledning. Motsättningar mellan de olika stakterna torde, också de, utgöra en viktig del av problemet att organisera en enande konservativ kraft. Zibblatt diskuterar detta fenomen, men det utgör en marginell punkt i hans argumentation. Samtidigt lyckades SPD och det katolska *Zentrum*-partiet samla en bred massrörelse över hela Tyskland, så att det historiska och kulturella argumentet kanske ändå inte har den vikt som ofta tillskrivs den. En längre och mera systematisk analys av denna faktor hade dock varit önskvärd.

Detta förtar dock inte styrkan i Ziblatts argumentation. Den torde dessutom kunna utvecklas till att bli än mer generell. Utan att Zibblatt själv diskuterar detta framstår hans modell nämligen som användbar även i förklaringen, inte bara av historiska, utan också av aktuella skeenden. Jag kommer under läsningen av boken att fundera på den utveckling inom svenska Moderaterna som mot slutet av 1990-talet och början av 2000-talet innebar att den traditionellt konservativa falangen inom partiet tappade mark mot de globaliseringsvänliga liberalerna i partiet, och att detta ledde till en intern splittring i den allians som Moderaterna utgör. Den försvagning av partiets centrum som blev följderna av den konservativa flygelns missnöje kan då ironiskt nog anses ha skett i samma ögonblick som ledningen började anklagas för att vara för dominerande. Detta kan ha bidragit till Sverigedemokraternas tämligen kometartade uppgång i svensk politik. På liknande sätt kan man fundera på huruvida Socialdemokraternas vilshenhet efter murens fall och den därav följande svårigheten för partiets centrum att kontrollera händelserna i partiets periferi kan vara anledningen till Socialdemokraternas i vart fall tillfälliga oförmåga att motstå mera radikala identitetsbetonade vänsterfalanger. Det förefaller mig mot bakgrund av partiernas kris inte omöjligt att den radikaliserings av svensk politik som vi iakttagit över senare år har sin grund i en fundamental förlust av förmågan i partiernas centrum att kontrollera politiska skeenden i deras periferi.

Ziblatts analys framhäver med andra ord de politiska partiernas centrala ställning i den moderna demokratin, och det inklusive sådana partier som organiserar intressen som egentligen är tveksamma till demokratin som styrelseskick. Analysen komplicerar också det ofta framförda önskemålet om medlemsdemokrati inom partierna och kritiken mot såkallad "toppstyrning". Ziblatts modell gäller i snäv bemärkelse endast övergången till demokratin och endast de partier som representerar pre-demokratiska krafter. Men jag undrar om den inte har potential att vara bredare än så.

Boken är enligt min mening nydanande och läsvärd.

Jakob Heidbrink är verksam vid Juridiska institutionen, Göteborgs universitet.
E-post: jakob.heidbrink@law.gu.se

Snyder, Timothy, 2017. *Om tyranni: tjugo lärdomar från det tjugonde århundradet*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Anmälan av Helen Lindberg

"Historien upprepar sig inte men den ger lärdomar". Så inleder Timothy Snyder sin lilla pamflettskrift *Om tyranni*. Den är skriven, som det verkar, i ett enda engagerat flöde troligen inspirerat av den stundens transartade chock som Donald Trumps valseger den 8 november 2016 försatte inte bara Snyder utan de flesta av oss i. På valdagen köade jag utomhus i timmar, lät mig fösas omkring i ett stort konferenscenter tillsammans med tusentals andra under kvällen på Demokraternas valvaka i Javits Center i New York. Större delen av kvällen spenderades stående utan mat och dryck tätt packad med andra exalterade demokrater tillresta från hela USA. Vi stod alla ut därför att vi visste att vi skulle fira att USA äntligen skulle få sin första kvinnliga

president och vi hade den unika historiska chansen att få se en glimt av Hillary Clintons segertal på plats. Donald Trump skulle krypa tillbaka den grotta han kom ifrån. Världen skulle bli en fin plats igen och morgondagen skulle bli ännu lite mer jämställd, demokratisk och ja...ännu lite godare. Vartefter kvällen led och storbildsskärmarna obönhörligen förmedlade det oerhörda och obegripliga övergick extatiska förväntningar till kollektiv chock. När valresultaten från Wisconsin och Philadelphia blev tydliga började människor öppet gråta. Många lämnade tidigt innan slutresultatet var helt klart för att de inte förmodade vara kvar i väntan på Hillary Clintons ankomst. Senator Chuck Schumer, New York Citys borgmästare Bill de Blasio tillsammans med övriga ur Demokraternas toppskikt satt på balustraderna och vinkningarna till oss på golvet blev allt glesare och mindre entusiastiska. När klockan närmade sig ett på natten meddelande John Podesta att Hillary Clinton ville vänta med sitt tal till dagen därpå och att vi skulle gå hem och försöka sova. Jag och min vän stapplade ut i New York-natten. Överallt såg vi människor som höll om varandra, chockade och rädda. Som om en naturkatastrof hade drabbat oss.

Den sinnesstämningen dominerade fortfarande, men med en extra dimension av depression, när jag någon vecka efter valnatten läste Timothy Snyders facebook-inlägg som är ursprunget till denna skrift. Jag kommer ihåg att jag delade med samma känsla av ödesmättat allvar som den facebook-statusen då ingav. Mina invändningar mot innehållet kändes futtiga då jag betraktade texten som framförallt ett facebook-inlägg av en engagerad medborgare menat att i första hand uttrycka den oro vi alla kände snarare än som en vetenskaplig text tyngd med förpliktande kunskapsanspråk skriven av en historiker jag inte alltid håller med vare sig innehållsligt eller metodmässigt. Det var tjuo korta punkter som Snyder valde att kalla tjuo lärdomar från det tjugonde århundradet om tyranni. Inlägget var skrivet i samma anda som den

rysk-amerikanska journalisten Masha Gessen redan dagen efter valet hade skrivit sina chockerade reflektioner och som hon valde att kalla "Autocracy – Rules for Survival" i *New York Review of Books* (Gessen 2016). De omfattande sex råd för att överleva den kommande politiska atomvintern. Tre av hennes råd jag tog till mig var att alltid tro på vad en autokrat säger, att inte lita på att institutioner kommer rädda oss och att inte sluta vara indignerade.

Ett halvår senare lyssnade jag när Timothy Snyder och Masha Gessen tillsammans samtalande om autokrati och vad som kan förhindra republikens omvandling till en sådan. Snyder hade vid det här laget givit ut facebook-inlägget i bokform. Deras samtal handlade om det politiska läget i USA utifrån sina nya böcker, Snyders *On Tyranny* och Gessens *The Future is History: How Totalitarianism Reclaimed Russia*. Känslan av stundande undergång var om möjligt ännu mer påtaglig än den 8 november när kanske de flesta fortfarande hyste någon slags liten förhoppning att Donald Trump skulle växa med uppgiften, åtminstone något. I princip förväntade sig under detta samtal både Snyder och Gessen att Donald Trump någon gång inom en ganska snar framtid kommer att provocera fram eller fabricera en "riksdagshusbrand" och att det gäller för oss medborgare att vara beredda på det och agera på ett sådant sätt att det inte utlöser politisk panik och på så sätt bereder väg för tyranni. Utan tvekan har Snyder skrivit denna lilla bok med ärligt uppsåt och jag sympatiserar på det stora hela med skriftens huvudsakliga innehåll och intention. Jag önskar fler statsvetare kunde vara lika generösa vad gäller att vilja nå ut och beröra en bred allmänhet.

"Europas 1900-tals historia visar oss att samhällen kan brytas ner", skriver Snyder sin inledning. "Demokratier faller och etik smulas sönder och vanliga människor kan plötsligt stå där över dödsgröpar med gevär i händerna". Med utgångspunkt i modern europeisk historia hävdar Snyder med

bestämmdhet att Amerika inte på något sätt är vaccinerat från historiskt genomlevt fascistiskt eller kommunistiskt sönderfall. Med orden ”dagens amerikaner är inte klokare än européerna som såg demokratin ge vika för fascismen, nazismen eller kommunismen på 1900-talet” avfärdar Snyder från början Francis Fukuyamas numera daterade tes om slutet på historien och beständigheten i den amerikanska exceptionalismen. Även Amerika behöver granska historien och förstå tyranniets djupa källor för att om möjligt förhindra att det som vi inte tror kan hända här... händer här, för att parafrasera Sinclair Lewis *It Can't Happen Here* från 1935. Och det är i introduktionen Snyders lilla skrift är som starkast och gör sig som allra mest relevant. Det är en enkel men ändå alarmerande och uppfordrande insikt: Amerikaner idag är inte moraliskt mer högtstående än Européer var för 100 år sedan. Européer idag är inte moraliskt mer högtstående än Européer för 100 år sedan. Det som hände där och då kan hända här och nu. Därför behöver vi historiska lärdomar. Timothy Snyder är här för att ge oss dem i tjuo punkter du alltid kan bära med dig i fickan (åtminstone den amerikanska versionen är i fickformat).

Den första punkten är ”Lyd inte i förväg”. Och redan här börjar det glida på ett sätt som jag kunde acceptera i ett facebook-inlägg men inte i bokform av en professor i historia, hur pamflettartad och lättillgänglig den än är tänkt att vara. Det behändiga formatet begränsar helt enkelt innehållets djup och riktighet. Det komplexa i de stora och svåra frågorna och idéerna Snyder vill belysa får svårt att rymmas. Låt mig ge fem exempel. Vad gäller Snyders första punkt (”Lyd inte i förväg”) menar Snyder, och här håller jag med honom, att människan tycks ha en tendens att föregripa överordnades vilja och utföra order. Vid den tyska annekteringen av Österrike såg vanliga österrikiska medborgare på när tyska nazister förnedrade judar offentligt och de deltog i nazisternas stölder och plundring av judars bostäder och affärer. Som

ytterligare exempel på föregripande lydnad nämner Snyder självklart Stanley Milgrams ökända lydnadsexperiment vid Yale University tidigt 60-tal, där Milgram fann så mycket lydnad att han, som Snyder skriver, inte kände att han behövde överföra resultatet på Tyskland. Det blev uppenbart enligt detta experiment vad människan är villig att göra under auktoritära omständigheter. Så långt följer jag med i resonemanget om hur vanliga människors föregripande lydnad möjliggör sådana monstruösa handlingar som etnisk rensning. Men en viktig nyans går förlorad när Snyder, i dessa resonemang också hänvisar till Hannah Arendts ord i ”We Refugees” där hon beskriver hur österrikiska sekulära eller reformistiska judar begick självmord när tyska trupper invaderade landet och deras kristna grannar plundrade deras bostäder (Arendt 1996). Den passagen lämnas utan vidare förklaring och det blir en olycklig trivialisering av Arendts moralfilosofiska resonemang kring vad som händer om du, van vid att vara en aktiv del av världen plötsligt blir plundrad och förvägrad din moraliska och politiska status som människa. Därigenom förlorar människan sin sociala status och mening, sin frihet och därmed ytterst sig själv. Redan i *Totalitarismens ursprung* säger Arendt att människan kan förlora sina mänskliga rättigheter utan att förlora sin essentiella mänskliga kvalitet. Denna essentiella kvalitet är hennes mänskliga värdighet. Förlorar hon sin politiska gemenskap förskjuts hon från mänskligheten (Arendt 1968: 297f). Självmord är i ”We Refugees” för Arendt paradoxalt nog en självisk handling som ytterst syftar till att återupprätta ett förlorat socialt själv. Självmord framstår som rimligt därför att återskapa en ny personlighet är lika hopplöst och svårt som att skapa en helt ny värld.

Det andra exemplet där formatet inte medger djup och komplexitet är punkt nummer fem där Snyder uppmanar oss att yrkesetiken högt”. Yrkeskårer kan skapa egna bindande etiska normer som kan gå på tvärs med en totalitär regim. Han menar att om

juristerna och läkarna hade hållit sig till sina egna etiska kårregler hade de inte lytt order under naziregimen. Om de däremot förväxlar "sin specifika etik med ögonblickets känslöstämning" kan de förmås att begå otänkbara övergrepp. Här är det uppenbart hur formatet begränsar utvecklade resonemang om hur institutioner och aktörer agerar i politisk förändring och hur yrkesetik snarare kan underlätta politisk lydnad. Det tredje exemplet och en av de mer förvirrande punkterna är punkt fjorton "Bygg upp ett privatliv". Återigen lutar sig Snyder tungt på Hannah Arendt, den här gången hennes omfattande teori om totalitarism baserad huvudsakligen på Nazi-Tyskland och Stalins Sovjet, som han kokar ner till en enkel mening om "utplåningen av skillnaden mellan privat och offentligt liv". Här vill jag först invända mot förenklingen av den intrikata dynamik Arendt såg i klassamhällets sammanbrott mellan massan pöbeln och den borgerliga eliten som ängsligt bevakade sin privatthet och bara ville leva ett stilla familjeliv. Men än mer problematiskt är att Snyder sedan drar en direkt parallell till den amerikanska presidentvalskampanjen 2016 där medborgarna lät sig mejlbombas med desinformation och vilseledas av pseudo-privata avslöjanden förklädda till nyheter. Jag håller med om att vi bör vara på vår vakt mot övervakning och kränkning av vårt privatliv, att en totalitär stat är allomfattande, men det sätt Snyder använder Arendt på denna punkt visar på en ytlig förståelse av Arendts totalitarism, som ju dessutom inte är samma sak som bokens titel tyranni vilket jag återkommer till, och det är också en alltför djärv parallell över tid och rum som inte enkelt låter sig göras på ett par rader.

Det fjärde exemplet jag vill lyfta fram är punkterna 17 och 18 kallade "Spetsa öronen efter farliga ord" och "Bevara ditt lugn när det ofattbara händer". Här inleder Snyder med att opåkallat kalla Carl Schmitt för den intelligentaste bland nazisterna, och därefter hävda att det fascistiska styrsystemets kärna är *undantaget* varmed man kan utradera alla

lagar och regler och göra det till ett permanent undantagstillstånd. Också här drar Snyder en svepande bred parallell över tid och rum med Nazi-Tyskland och dagens politiska regimer i USA och Ryssland där politiker tycks använda orden extremism och terrorism för att få oss att vilja byta frihet mot säkerhet. Det stämmer att Carl Schmitt hävdade att den är suverän som bestämmer om undantaget (Schmitt 2007). Det är dock inget unikt för Schmitt, för som Snyder hänvisar till i punkt 18, James Madison hävdade likaså att tyranni uppstår i nödläge, och den amerikanska konstitutionen lär ha inspirerat till Weimar- konstitutionens numera fatala Artikel 18, den s.k. undantagsparagrafen. Före Madison har vi också som bekant Thomas Hobbes och föreställningen om nödvändigheten av Leviathan som ju är vad som inspirerade Schmitt kanske allra mest. För Schmitt hade undantaget sin särskilda plats i en större specifik politisk teologi om politik som kamp, om nödvändigheten av antagonism mellan vän och fiende och om ett homogent folks villiga samtycke till sin suveräne ledare. Allt detta var nödvändiga delar av nationalsocialismens ideologiska anatomi. Inget av detta ryms på den sida Snyder har vikt åt undantaget och nödläget. Istället får vi återigen samma breda jämförelser mellan Nazi-Tyskland och USA och Ryssland av idag. Snyder hävdar att modern tyranni är detsamma som terrorism, och det kan så vara att användandet av terror är den minsta gemensamma nämnaren mellan dessa, å andra sidan är skillnaderna så många och stora att det inte tillför särskilt mycket i vår förståelse av vare sig vad tyranni, fascism eller totalitarism är och vad vi ska se upp för särskilt.

Det femte kritiska nedslaget jag vill göra är hur denna olyckliga tendens ytterligare förstärks i den avslutande epilogen där vi uppmanas att vara uppmärksamma på och förhindra historiefientlig politik. Historiefientlig politik är enligt Snyder teleologisk (ofrånkomlighetens politik) och nationalistisk

populistisk (beständighetens politik). Vi känner igen kritiken mot historicismen och teleologin från Karl Poppers *Det öppna samhället och dess fiender* och kritiken av nationalistisk populism är ju i dag högaktuell. Men återigen riskerar denna grova indelning missa väsentliga skillnader och likheter mellan olika ideologier fascismer och auktoritära regimer. Flera ideologier har teleologiska inslag, däribland även perfektionistiska liberala visioner. Konservativa ideologier kan vara nationalistiska och populistiska utan att för den skull vara fascistiska eller särskilt tyranniska eller totalitära. En militärdiktatur eller enpartistat behöver inte vara fascistisk osv. Jag är inte principiellt emot viljan att punktvis definiera och informera om angelägna ämnen som "tyranni", och det är naturligtvis alltför enkelt och föga konstruktivt att peka ut allt som inte finns med i en sådan här liten skrift. Jag uppskattar de enkla instruktionerna för hur vi kan vårda om våra institutioner och se igenom propaganda och lögn. "Postsanning är trots allt prefascism", eller de utgör åtminstone nödvändiga mobiliserande myter som George Sorel skulle ha kallat dem. Det är också tydligt hur Snyder anammar Arendts föreställning om den banala ondskan i meningen att vi inte passivt ska leva våra liv och stå vid sidan och se på när våra medmänniskor förföljs eller trakasseras. Vi som vanliga medborgare har en skyldighet att vårda våra mellanmänniskliga relationer, att agera, att stå ut från massan, att vara ansvarskännande tänkande människor. Men jag finner mig själv längta efter den begreppsliga klarhet och analytiska djup som utmärker exempelvis Robert Paxtons *The Five Stages of Fascism* från 1995 där Paxton urskiljer fascismens fem olika stadier och det egentligen bara är i första stadiet av skapandet av fascistiska rörelser idéhistoriker kan vara till hjälp (Paxton 1995). Alla moderna stater har enligt Paxton sedan första världskriget haft det skulle radikaliserats till en fascistisk stat krävdes paradoxalt nog först frihet och politiskt aktiva medborgare.

Denna spänning berör inte Snyder alls, trots att några av hans punkter uppmanar till politiskt engagemang. Jag tänker också på Umberto Ecos 14 punkter om fascism i *Ur-Fascism* som utöver Orwells *Newspeak* också bland annat omfattar misogyn *machismo* och föraktet för svaghet (Eco 1995). Boken präglas av grundläggande förvirring om vad det egentligen är Snyder varnar för som inte kan beskyllas formatet utan bristen på idéanalys och att förstå fascism som en kontextuellt situerad och tämligen splittrad ideologifamilj. Snyders konsekventa "reductio ad Hitlerum" och grova jämförelser mellan helt olika politiska system och historiska stunder skymmer exempelvis sikten för vad som kan betraktas vara normal politisk kampanj med valslogans i en fungerande demokrati eller propaganda i en totalitär stat. Vi får inte de analytiska redskapen att urskilja vad som kan vara nödvändigt men inte tillräckligt eller vad som är tillräckligt men inte nödvändigt för att definiera vad som är fascism, eller "tyranni" idag. Som Paxton säger i *Five Stages of Fascism*, de mest intressanta fallen av fascismens återkomst idag imiterar inte tidigare generationers fascism utan kommer i en mer tidstypisk förklädning. Snyders bok *Om tyranni* är angelägen läsning då den bidrar med viktiga lärdomar ur historien om oss själva i en politiskt orolig tid, men de är inte särskilt originella eller tillräckligt utvecklade att hjälpa oss att urskilja fascismens tidstypiska förklädning och försvara demokrati på ett meningsfullt sätt.

REFERENSER

- Arendt, Hannah, 1968. *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harvest Books.
- Arendt, Hannah. 1996. "We Refugees", i Robinson, Marc (red), *Altogether Elsewhere – Writers on Exile*. Boston: Faber and Faber.
- Eco, Umberto, 1995. "Ur-Fascism", *New York Review of Books*, <http://www.nybooks.com/articles/1995/06/22/ur-fascism/>.

Gessen, Masha, 2016. "Autocracy – Rules for Survival", *New York Review of Books*, <http://www.nybooks.com/daily/2016/11/10/trump-election-autocracy-rules-for-survival/>.

Gessen, Masha, 2017. *The Future is History: How Totalitarianism Reclaimed Russia*. New York: Riverhead Books.

Lewis, Sinclair, 1935/2014. *It Can't Happen Here*. New York: Signet Classics.

Paxton, Robert, 1998. "Five Stages of Fascism", *The Journal of Modern History*, Vol. 70, No. 1, s. 1–23.

Schmitt, Carl, 2007. *The Concept of the Political*. Chicago: Chicago University Press.

Helen Lindberg är hösten 2017 gästforskare vid The Graduate Center, City University of New York.
E-post: helen_lindberg@live.se

Iain M. Banks tio romaner om *The Culture* 1987–2012.
***Consider Phlebas* 1987, *The Player of Games* 1988, *Use of Weapons* 1990, *The State of the Art* 1991, *Excession* 1996, *Inversions* 1998, *Look to Windward* 2000, *Matter* 2008, *Surface Detail* 2010, *The Hydrogen Sonata* 2012.**

Anmälan av Peter Strandbrink

Måste det finnas politisk makt? Och måste den i så fall vara centrerad, subjektiverad och generera rationellt, överlagt och ändamålsenligt tänkande? Vilken institutionell och juridisk ram behövs för att detta ska kunna ske på ett rimligt vis? Detta är ett av de svåraste och mest grundläggande problem politiskt tänkande haft att förhålla sig till under historisk tid. Det återkommer i alla försök att skapa en begreppsmässig kärna för samhällsprojektet och är på så vis ett grundelement i all tänkbar politisk filosofi. En fond för samhällstänkandet, om man så vill. Samtidigt är de svar som formuleras olikartade. Liberal och libertariansk politisk filosofi menar envist att enskilda medborgare måste skyddas från

offentlig maktutövning genom olika defensiva mekanismer och rättigheter – under det gemensamma postulatet att politisk makt alltid finns och alltid missgynnar individuell autonomi och blomstring. Med sin betoning av enskilda subjekts erfarenheter och upplevelser drar även hedonistiska utilitarister åt detta håll under det att anarkister, kommunister och frihetliga socialister cirklar runt ett annat svar: om bara den mänskliga gemenskapen, menar de, kan autentiseras (dvs frigöra sig från politiska, rättsliga och kognitiva låsningar) så kommer behovet av en överordnad politisk maktordning att upphöra. För reaktionärer och fascister kommer däremot alltid den politiska makt som gestaltas av staten att ses som en avgörande del av det goda samhället, vilket inte kan eller bör förstås individualistiskt utan i organiska, kulturella och nationella termer – vilket även tangerar demokratiskt, komunitärt och republikanskt idégods. Teokratisk samhällsteori spelas normalt ut på samma planhalva under det att socialdemokratisk teori förenar element från demokratiskt och socialistiskt tänkande. Möjligen förtjänar även teknokratiskt tänkande att nämnas. Här sker en förunderlig förvandling av politik till postpolitik på ett sätt som ännu utövar en stark lockelse på nyplatonisk politisk filosofi.

Den enda strömning i detta perspektivrika landskap som framstår som någorlunda utopisk är den anarkistisk-kommunistiska. Alla övriga svarar oförmedlat ja på den inledande frågan, om än med vitt skilda betoningar och inom ramen för begreppsliga modeller och ideologisk-normativa prioriteringar som bara avlägset och stötvis kan relateras till varandra. Det framstår på så vis som en grundsats i politiskt tänkande att politisk makt ska existera – i alla fall i relation till modernt medborgarskap. Motbilderna är få och svåra att se. Det är uppenbarligen påvert både med historiska samhällen och filosofiska predikat som kan få läget att framstå annorlunda. De centrala frågorna gäller normalt hur politisk makt ska organiseras, utnyttjas, legitimeras, fördelas,